

Trifurcula headleyella

Brunörtsdvärgmal

Fjärilar, Malar m.fl.

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
B2ab(iii)

Klass: Insecta (egentliga insekter), **Ordning:** Lepidoptera (fjärilar), **Familj:** Nepticulidae (dvärgmalar), **Släkte:** *Trifurcula*, **Art:** *Trifurcula headleyella* - brunörtsdvärgmal (Stainton, 1854) **Synonymer:** *Nepticula headleyella* Stainton, 1854, *Trifurcula rodella* Svensson, 1982, *brunörtdvärgmal*

Kännetecken

Känns lätt igen på den svartaktiga framvingens silvervita fläckar och det mörka huvudet. Påträffas i öppna hagmarker med brunört.

Vingspann 4–6 mm, honan genomsnittligt något mindre. Huvudet är mörkt rostbrunt hos hanen och svart till brunsvart hos honan. Ögonlocken är vita, ofta med några inblandade, svarta fjäll. Antennen är tydligt längre än halva framvingen, hos hanen med 35–45 segment, hos honan med 35–38. Mellankroppen är svartaktig. Den grovfjälliga framvingen är svartaktig med två stora, silverglänsande och motstående fläckar belägna ungefär två tredjedelar från vingens bas. Honans framvinge är mörkare än hanens och är dessutom mörkt silver- eller blyglänsande i den inre tredjedelen. Fransarna på framvingen är glänsande vita utanför en tydlig delningslinje. Bakvingen och dess fransar är grå. Hanen har en sammetsliknande fläck med doftfjäll på undersidan av bakvingens yttre del.

Larven är ljusgul och ovanligt lång och slank. Kokongen är mörkbrun.

Genitalier: Hos hanen är uncus trubbig och odelad. Vinculum har en djup inbuktning. Aedeagus har vid spetsen ett par rader av snedställda taggar, i vesican finns en ganska liten, tydlig och rak cornutus, vars längd kan variera. Hos honan har corpus bursae svag mikrostruktur (pektinering) på ytan och långsträckta signa med otydliga kanter. Ductus spermathecae är relativt lång, först rak, sedan med 2–3 vindlingar.

Utbredning och status

Brunörtsdvärgmal är sällsynt och har i Sverige påträffats i Skåne (Klagshamn, där den troligen inte finns kvar pga. igenväxning), Västergötland (Kinnekulle) och i Södermanland (Ornö) samt på Öland och Gotland. Från Danmark är den bara känd från fyra platser, varav den vid Krenkerups gods på Lolland är utgången sedan 1980 till följd av uppodling. Arten saknas i Norge. I Finland har den hittats på några platser i sydöst samt på Åland. Den har dessutom rapporterats från ett flertal länder i Europa.

De skånska djuren härstammar från Kiaby där arten togs ny för landet den 22.VI.1961 av Ingvar Svensson. Därefter togs den på Klagshamnsudden den 14.VII.1976. Här fanns fram till början av 1990-talet öppna områden på rik kalkgrund där brunört växte i gläntor en bit ut på udden. Här hittades rikligt med minor och även imagos togs under några år. Numera är lokalen igenvuxen och fjärilspopulationen är troligen minskande eller försvunnen. På Öland är den lokalt relativt vanlig på Stora alvaret intill enbuskar (exempelvis i Grönhögen) och vid vissa hasselkarster (Tornrör i Gårdby s:n). På norra delen av ön finns den som regel i halvfuktiga partier av småalvar (Mensalvaret och Långalvaret i Böda s:n). Den fanns också i Föra, Djurstad i kanten på ett betat fält, men upphört bete på platsen verkar ha orsakat artens försvinnande. På mellersta delen av ön har den hittats i Lenstad på betade, frodiga fält med enstaka buskar. På Gotland är den likaledes funnen på lokaler som liknar de öländska. I Västergötland hittades arten på Kinnekulle på betesmark söder om naturreservatet Österplana hed. Olikheter i genitalierna tolkades så, att det rörde sig om en tvillingart. Senare visade det sig att *Trifurcula rodella*, som den döptes till, var synonym med *headleyella*. Arten är lokal i Sverige, men tycks ha en förhållandevis stabil förekomst. I Europa är den funnen från Finland till Spanien och från England till östligaste Centraleuropa. I Finland har den rapporterats från tre distrikt i söder–sydost. I Danmark är den bara känd från ett par lokaler på sydöarna (LFM); den togs först på Lolland, Krenkerup slott 1-4.VII.1975.

Ekologi

Brunörtsdvärgmal förekommer i regelbundet betade eller hävdade hagmarker, i kantzoner i jordbrukslandskap, på ängsmark och alvarmark. På Stora alvaret på Öland föredrar den nordsidan av buskage eller trädgångar där I praktbrunört *Prunella grandiflora* växer i inte alltför högt gräs. Fjärilen har en generation per år och flyger från slutet av juni till slutet av juli. Ägget placeras på översidan av ett blad av brunört *P. vulgaris* eller praktbrunört. Larven gör en gångmina som är mycket långsträckt och smal med exkrementerna lagda i en mittlinje; larven vandrar från ett blad till ett annat genom bladskaften och stjälken, och gångminan blir mer och mer oregelbunden ju äldre larven blir. Minan syns under september–oktober och med tiden blir bladet runt minan violett.

Hot

Brunörtdvärgmalen är känslig för igenväxning och därför är ett måttligt bete gynnsamt för arten. Dränering av mark så att brunört försvinner är fatalt för arten.

Åtgärder

Goda lokaler med brunörtdvärgmal bör fortsättningsvis hållas öppna genom bete och med oförstörd hydrologi.

Övrigt

Namngivning: *Trifurcula headleyella* (Stainton, 1854). Originalbeskrivning: *Nepticula headleyella* Ins. Br. Lepid. Tin.: 300. Synonym: *Trifurcula rodella* Svensson, 1982.

Etymologi: *headleyella* (lat.) = ung, den lilla från Headley, syftar på Headley Down, Surrey i England som är artens typlokal; diminutivsuffixet -ellus (lat.).

Uttal: [Trifúrkula heddiélla]

Litteratur

Johansson, R., et al. 1990. The Nepticulidae and Opostegidae (Lepidoptera) of North West Europe. *Fauna Ent. Scand.* Vol. 23. E.J.Brill/Scandinavian Science Press Ltd. Leiden, New York, København, Köln.

Karsholt, O. & Pedersen, K. 1977. Tre arter af Microlepidoptera nye for Danmark. – *Ent. Meddr.* 45: 37–43.

Svensson, I. 1977. Anmärkningsvärda fynd av Microlepidoptera i Sverige 1976. – *Ent. Tidskr.* 98: 37–43.

Svensson, I. 1982. Four new species of Microlepidoptera from northern Europe. – *Ent. Scand.* 13: 293–300.

Svensson, I. 1983. Anmärkningsvärda fynd av Microlepidoptera i Sverige 1982. – *Ent. Tidskr.* 104: 59–65.

Svensson, I. 1985. Anmärkningsvärda fynd av Microlepidoptera i Sverige 1984. – *Ent. Tidskr.* 106: 71–82.

Författare

Bengt Å. Bengtsson & Göran Palmqvist 2008 (Kännetecken, Ekologi och Utbredning) och Bengt Å. Bengtsson 2002 (Naturvårdsintressant information; Hot och Åtgärder).